

ЧОВЕШКИЯТ ФАКТОР В БРИТАНСКАТА ВЪНШНА ПОЛИТИКА В КОНТЕКСТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ ПОД ОСМАНСКА ВЛАСТ 1833-1860 Г.

Радослав Спасов

Студията е по изследователски проект „Човешкият фактор в британската външна политика 1833-1860“ към СУ „Св. Климент Охридски“, одобрен с договор номер 80-10-155/21.04.2017 г.

Човешкият фактор е един от значимите компоненти в световната политика, защото от уменията на дипломатите зависят международните отношения, регулиращи мира, войната, и равновесието на силите между отделните страни.

Проучваният период в изследването е комплицирано време от борбата на нашия народ за духовна и политическа еманципация в Османската империя, което е обект на наблюдение от чуждите дипломати, като докладите на представителите на Форин офис са едни от най-важните за родната история.

Организираната структура от английски мисии на Балканите дава на управляващите кръгове в Лондон все повече информация за състоянието на страната на султана. Поради тази причина през този период за дипломати на Великобритания в Европейския югоизток са изпратени едни от най-добре подготвените кадри.

Създаването на представителствата на островната държава

започва с отварянето на първото консулство на Левант къмпани в Солун през 1715 г., като през 1825 г. то преминава към Форин офис. За периода от 1856 до 1860 г. е управлявано от Чарлз Джон Калверт, като на 25 февруари 1860 г. то е поето от Ричард Уилкинсън, като в Одрин от 1845 до 1864 г. е изпратен Уилшир. В Монастир (Битоля) през 1859 – 1860 г. мисията е оглавена от Джордж Рикетс, а от 1860 до 1872 г. е ръководена от Чарлз Джон Калвърт. Консулство в Скопие е установено през 1857 г. и функционира до 1860 г., а дипломат е Джон Елайджа Блънт. Във Варна през 1858 г. консул е Хорацио Бронте Сутер, като действащ консул през същата година е Хенри Бенет, а след това от Едуард Нийл. В Русе през 1859-1865 г. консул е Саймън Майерс. За кратко време консул в Пловдив през 1860 г. е Джон Елайджа Блънт, но след това градът е областта спадат към консулския район на Одрин.¹

На преден план все повече ще започва да изпъква и конкретната личност на служителите в мисиите на Форин офис на Балканите, като на практика човешкият фактор ще се превърне в определящ по отношението на предоставянето на актуална информация за този регион, в това число и за териториите, населени с българи.

Служителите в мисиите в Ориента започват да обръщат все по-голямо внимание на търговията, политическите акции и църковната борба на нашия народ, а техните рапорти могат да се използват като извор на информация за цялостното състояние на българите.

Според проф. Мария Тодорова твърдението, че Британската корона поддържа целостта на Османската империя още от столетие не се променя като тенденцията, но реално едва през 30-те години на деветнадесети век се превръща в постулат. По това време Великобритания няма конкретна линия на своята политика за гарантиране на целостта на държавата на падишаха. Формирането на доктрината на управляващите в Лондон по отношение на Високата порта съвпада с т.нар. „ера на Палмерстън“, когато той е външен министър (1830-1834, 1835-1841, 1846-1851), а по-късно и премиер (1855-1858, 1859-1865) и

¹ **Цанев, Д.** Установяването на британски консулства в българските земи до Освобождението (1878) – В: Великите сили и Балканите в Ново и най-ново време. София: Изд. на БАН – Институт по Балканистика, 1985, с.52-55

на практика формира отношението на Албиона към Леванта.²

Британската външна политика в Ориента се организира от специално избран комитет през 1835 г., който включва бивши и действащи английски дипломати в Османската империя като Палмерстон, Стратфорд Канинг, Понсоби и др.³

Започва да тече един мащабен процес по установяване на консулския статут, избора на дипломатически представители, заплащане, права и др. В проучвания период от време (от 30-те до 60-те години на деветнадесетото столетие), представители от двете камари на парламента дейно да се занимават с дипломатическата работа, издават разпоредби и изискват информация от представителите в мисиите в Ориента.⁴

В контекста на британската външна политика в края на 30-те години на XIX в. обаче започват да се наблюдават няколко нюанса в конструирането на политиката на Лондон по отношение на Високата порта, като през 1839 г. се осъществяват едва три срещи на Палмерстън с Решид паша от исканите общо шест. Според проф. Мария Тодорова за дистанцираното поведение на британският политик към дейците на реформаторското движение в Османската империя се обяснява с фокуса на промените главно в армията без да отчита нуждата от радикални административни реформи. Методите на посланика Понсоби и натиска върху Портата за свалянето на патриарха през 1840 г. обтягат отношенията между него и Решид паша.⁵

Този случай може да се посочи като класически пример за ролята на човешкия фактор (в случая на британския посланик) върху османските управляващи среди. Той обаче няма да е последния през разглеждания период време.

Въпреки преимуществено икономическите интереси, постепенно и религиозният фактор започва да заема важно място във външната политика на Великобритания и служителите в

² **Тодорова**, М. Англия, Русия и Танзиматът. София: Наука и изкуство, 1980, с.72-75 Срвн. **Schroeder**, P. The Transformation of European Politics 1763-1848. Clarendon Press. Oxford, 1994, pp.726-736 Отнася се до положението на Османската империя в полето на международните отношения.

³ **Пеева**, П. „Нашите интереси са вечни и постоянни, и наш дълг е да следваме тези интереси.“ Лорд Палмерстън и прагматизмът в Британската външна политика (1830-1865) В: Управление и образование. Т. IX (4), 2013, с.224-231 В: http://www.conference-burgas.com/maevolumes/vol9/BOOK%204/b4_30.pdf;

⁴ **Цанев**, Д. Установяването на британски консулства в българските земи ..., с.50

⁵ **Тодорова**, М. Англия, Русия и Танзиматът ..., с.102-114

нейните мисии в Ориента. Това отнася и най-вече за отношението към християнските поданици в Османската империя, за чиито права тепърва ще се търсят възможности за дипломатически натиск.⁶

Постепенно английските дипломати „откриват“ нашия народ, а този процес протича успоредно с аналогичната дейност на техните колегии от другите мисии в региона, които започват да дават все повече сведения за нашите сънародници от епохата на Българското възраждане.

Например обширни сведения за противоречия между гръцките митрополити и техните миряни дава консултът Джон Чарнауд от Солун, който съобщава на посланик Понсоби от 28 май 1834 г., че владиците притесняват раята.⁷

В документа няма точно определение от каква народност са пасомите на дадения духовник, но в ареала около града живее многобройно българско население.

От лятото на същата година Чарнауд отново информира Понсоби, че част от раята се е оплакала, че архиепископът на този град ги е заставил да плащат високи данъци и е забранил достъпа до църквата като им пречи да изповядват религията си.⁸

Същевременно продължава активната дейност във външното министерство в Лондон по създаване на правила и структура на работа на дипломатическата служба.

На 18 май 1835 г. е изпратена инструкция от Форин офис до консулите на британската корона, в която точно се дефинират техните права и задължения по отношение на работата им като представители на Лондон. Следващите разпоредби за дейността на мисиите в Леванта са от 17 юли 1848 г.⁹

⁶ **Tusan**, M. Britain and The Middle East: New Historical Perspectives on The Eastern Question : In: History Compass 8/3 (2010), 212; Documents of Conservative foreign policy. Ed. Geofreu Nicks, John Charmley, and Bendor Grosvenor. Cambridge University press. 2012. p.5 отношението на Великобритания към Османската империя и Източния въпрос; **Hawkins**, A. A selection from diaries of Edward Henry Stanley, 15 Earl of Derby, 1826-93, between September 1869-March 1878.// *The English Historical review*, 1997, v.112, issue 449, p.13-15 въпреки че е външен министър 1874-1878, след 1878 преминава към либералите

⁷ Научен архив – Институт за исторически изследвания [НА-ИИИ], кол. IV, оп. 18, а.е.59, л. 1 – Писмо от Джон Чарнауд от Солун от 28 май 1834 г. до Понсоби

⁸ НА-ИИИ, кол. IV, оп. 18, а.е.63, л. 1- Петиция до Чарнауд от 26 юли 1834 г. против архиепископа на Солун

⁹ Британските конзули во Македонија 1797-1915. Под ред. Горгиев, Д. Скопије, 2002, с.112 -115

Това на практика означава поставянето на британската дипломатическа служба на точно дефинирани основи. Всъщност това съвпада със започналата тенденция за създаване на определени правила за работа в агентствата на Великобритания (включително и в Леванта), в които ще вземат участие едни от най-добрите английски дипломати.

Тези начални сведения съвпадат с периода на конструирането на правилата, върху които ще се основава политиката на големите европейски държави в Ориента и зараждащия се конфликт между българите и Вселенската патриаршия и конкретно правилата за работа в мисиите на Форин офис. Зараждащият се български църковен въпрос навлиза в сложния лабиринт на международната политика, заедно с традиционните до този момент политически и стопански интереси.

Все пак в началото на 30-те години на XIX в. икономическите взаимоотношения са водещи за британските интереси, което се отразява благоприятно върху корабоплаването и съответно английската търговия в Ориента.¹⁰

Например през 1834 г. от управляващите в Цариград пристига заповед в Солун за изпращането на 10 000 кг. ориз, който е предназначен както за столицата, така и за Одрин, Пловдив и Татар Пазарджик (Пазарджик).¹¹

На практика това са територии, които са населени в по-голямата си част с българско население.

В началото на 30-те години на деветнадесетото столетие британските представители, които се намират в южната част на Балканите започват да предоставят много информация за развитието на градското стопанство, като освен данни за търговията, занаятите, транспортните връзки се съобщава и за аграрните отношения в прилежащия хинтерланд. От техните доклади става ясно, че те следят и данъчната система, както и зараждащите се противоречия между българското население и гръцкото духовенство, особено по отношение на събирането на

¹⁰ Public Record Office, Foreign Office [PRO FO] 195/100 - писмо от Джеймс Чарнауд от 6 юли 1831 г.

¹¹ PRO FO 195/100 – Депенша от Джон Блънт от 26 август 1834 г.

налозите на Вселенската патриаршия от нейните пасоми от български произход.

Широко разпространеното твърдение, което често се приема като аксиома, че Великобритания поддържа целостта на Османската империя по икономически причини още от осемнадесети век има на практика няколко нюанса и не може да се потвърди категорично от изворовата база.

На практика в края на 30-те години започват да се наблюдават няколко нюанса в конструирането на политиката на Лондон по отношение на Високата порта. Нов момент по отношение на християнското население е изпращането през 1842 г. от Джордж Абърдийн до посланик Канинг на генерална инструкция, в която се демонстрира надеждата, че султанът няма да преразгледа отношението си към гаранциите, които са определени от Гюлханския хатишериф (1839), като в английския документ има един изключително интересен аспект, който определя християните като по-активната част от населението на страната.¹²

При формирането на концепцията на Форин офис по отношение на Османската империя през 1839 г. се получава индикации за постигането на първо място на военен баланс в Леванта, като с договора от 15 юли 1840 г. Палмерстън се стреми да инициира военни реформи, които да заздравят държавата на султана.¹³

Той ще инструктира английските дипломати да го информират за всичко, което се случва в Ориента, дори и за религиозните проблеми в страната.¹⁴

През 1839 г. Великобритания сключва търговски договор с Османската империя, а английският посланик в Цариград получава обещание от великия везир Решид паша да не възстановява договора от Ункяр-Искелеси, който изтича през 1841 г. Руснаците започват да търсят споразумение с британците, но Лондонските конвенции от 1840 и 1841 г. намаляват

¹² **Тодорова**, М. Англия, Русия, Танзиматът ..., с.102-114

¹³ **Rodkey**, F. Lord Palmerston and Rejuvenation of Turkey, 1830-1841, Part II// The Journal of Modern History, vol.2, №2, 1930, pp. 193-225

¹⁴ **Христов**, Хр. Документи за българската история в английски архиви. // ИПр., т.3, 1965, 139-144

възможностите на Петербург да се меси активно във вътрешните дела на страната, като султанската държава попада под „колективното“ покровителство на великите сили. През 40-те години, когато българският въпрос става достояние на големите европейски държави Високата порта е под силното влияние на посланик Стратфорд Канинг, който дори през 1839 г. успява да отстрани от поста патриарх Григорий VI, който е противник на западните мисии и голям приятел на Русия.¹⁵

Това съвпада с периода, през който започват първите организирани прояви от страна на българите за отстраняване на гръцките владици от техните катедри.¹⁶

Тези процеси в българското общество обаче не намаляват икономическите интереси на Великобритания към вътрешността на Балканския полуостров.

Така през 1840 г. Чарлз Кънингам, вицеконсул в Галац изпраща доклад за стоките, които идват от българските земи. На 25 ноември същата година Самюъл Гарднър консул в Яш докладва, че българските земи в региона на Дунав и Черно море са с развита търговия, благодарение на пристанищата. Нещо повече. Според Кънингам българските земи са важна част от черноморската търговия и въпреки, че техните възможности все още не са достатъчно проучени, то те биха могли да предоставят добри условия за стопанска активност, като техният потенциал би могъл да бъде два пъти по-голям от този на Влашко и Молдова. В британските дипломатически документи са очертани и възможностите на дунавските пристанища. От анализите на изворите става ясно, че от Силистра трябва да се изнася пшеница и царевица, от Русе - краве масло, като този град може да функционира като точка за транзитна търговия от Австрия и Влахия към Константинопол. Свищов би могъл да се използва като център не само за износ, но и за складиране на продукция от българските земи: ориз от Пловдив, коприна от Търново, розово масло от Казанлък и желязо от Самоков. Според данните на английските представители в Свищов има няколко касапски

¹⁵ **Маркова**, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. София: БАН, 1976, с.183

¹⁶ **Бурмов**, Т. Българо-гръцката църковна распря. С., Изд. На Св. Синод на Българската църква, 1902, с.8

магазина и манифактура за аба, а в случай на свободна търговия този град, би имал по-голямо значение през следващите години. От Никопол би могло да се изнася пшеница и свинска мас, а от Видин жито, като търговията в последния град може да се свърже с речното пристанище, въпреки че транспортът на стоки от Варна до дунавския град би бил много скъп. Тук има и още една потенциална заплаха - спирането на корабоплаването може да окаже много лош ефект върху пласмента на продукцията от зърно в този район.¹⁷

От тази конкретна информация ясно проличава човешкият фактор при формирането на английската концепция по отношение стопанския потенциал на българските земи. Това се дължи на доброто познаване на териториите, в които резидират британските дипломати и ще даде своето отражение на политиката на Лондон към Балканите.

Когато през 1846 г. Палмерстън отново поема външнополитическите дела на британската корона и дава инструкции на секретаря на посолството в Цариград Уелесли, който изпълнява длъжността на пълномощен министър, докато Канинг отсъства за периода юли 1846 до юни 1848 г., да продължат гаранциите за правата на всички поданици на падишаха. Обстоятелството, че Решид паша отново е Велик везир, дава на Палмерстън допълнителни надежди, като малко по-късно той намира възможност още по-аргументирано да защити необходимостта от подобряване на положението на християнското население. Според него руснаците ще инспирират въстание в Босна и на други места сред християнските поданици на султана, което означава, че трябва да се предупреди Портата да вземе мерки, за да отстрани всички справедливи поводи за недоволство от страна на християнските поданици на в Османската империя и по този начин да се стабилизира държавата.¹⁸

Това ще рефлектира с практическа насоченост на засилването на влиянието на Великобритания в Ориента. Според информация от английски дипломати през 1847 г. черноморските пристанища Варна, Бургас и Балчик се превръщат във все по-важни пунктове за износ на зърнени култури от българските

¹⁷ **Todorova**, M. The establishment of British consulates in the Bulgarian lands and British Commercial interest. // Etudes Balkaniques, 4, 1973, p.84

¹⁸ **Тодорова**, М. Англия, Русия, Танзиматът ..., с.104

земи.¹⁹

Неслучайно Палмерстън съветва през 1850 г. заминаващия си османски посланик от британската столица, Високата порта да продължи реформите, като на първо място се поставя регулирането на икономическите показатели. Това ще наложи и намаляване на фискалната тежест и премахването на откупната система, а оттук и ограничаването на разходите. По нататък се настоява за реформиране на правосъдието, което е в изключително тежко състояние, както и премахването на всички различия между отделните поданици на султана без оглед на тяхната религия. В същия документ британският политик поставя като условие за подкрепата от страна на Великобритания - изискването за продължаване на реформената дейност в Османската империя.²⁰

Това е поредният случай на влияние на човешкия фактор в британската външна политика по отношение на държавата на падишаха.

До началото на 50-те години на XIX в. във външната политика на Великобритания се наблюдава една тенденция, която дава своето отражение и в бъдещата позиция на Лондон - развитието на британските интереси в икономическата експанзия във вътрешната част на Балканите (това са територии, които са населени и с българи). Характерен аспект е засилването на търговската активност и по-специално на тази част от нея, която пряко се отразява върху развитието на политическата дейност.

Паралелно с информацията за стопанските отношения служителите в британските мисии в българските земи под османска власт продължават да обръщат внимание и на антипатриаршеската борба.

За Великите сили, които за този период са все още в състояние преди „кримската коалиция“, духовните стремления на българите стават поле на политически комбинации. Големите държави на континента започват да изискват от своите дипломатически представители информация за религиозните възжеления на българите. По този начин накърненият престиж на Русия (в ролята ѝ на традиционен покровител на православието в

¹⁹ **Тонев**, В. Българското черноморие през Възраждането. София: „Проф. Марин Дринов“, 1995, с.106

²⁰ **Тодорова**, М. Англия, Русия, Танзиматът ..., с.102-106

Османската империя) излиза на преден план в нейната международна дейност. Тя е принудена да вземе отношение в спора на два ортодоксални народа, което при представянето на каквато и да е позиция от нейна страна би създало предпоставки за нарушаването на реномето на Петербург в конфесионалния конфликт.²¹

Северната империя залага на подновяване на контактите с православните центрове и особено с Вселенската патриаршия, тъй като по време на бъдещите бойни действия и след тях се наблюдава известно отчуждение на религиозната институция към Русия.²²

Британските дипломати в балканските земи на Османската империя усещат тази тенденция и започват да отбелязват в своите доклади нарасналата мощ на българското църковнонационално движение и в техните рапорти информацията за антипатриаршеското движение започва да заема голямо място. Консулите бързо се ориентират в сложната обстановка и успяват да усетят духовните възжелания на българите.

Поставен в рамката на ориенталската политика на Лондон, българският конфесионален въпрос успява да разчупи стереотипите на традиционната политика на островната държава по отношение на империята на султана и да потърси по-гъвкави форми на контакти с представителите на движението за духовна

²¹ **Пантев**, А. Англия и българският църковен въпрос (1860-1870). – В: В чест на академик Димитър Косев. Изследвания по случай 70 години от рождението му. София: БАН, 1974, с. 143; Documents of Conservative foreign policy. Ed. Geofreu Nicks, John Charmley, and Bendor Grosvenor. Cambridge University press. 2012, p. 40-45; На 9 юли 1856 г. Н. Геров изпраща до А. Бутенев записка по българския църковен въпрос. – В: Русия и българското национално-освободително движение 1856/1876. Документи и материали. Т.1. Ч.1 февруари 1856-декември 1860. София: Изд. БАН, 1987, с.48; **Генчев**, Н. Франция и българо-гръцките църковни отношения през 50-70-те години на XIX в. // *ИПР*, 1976, кн№.4, с.31-34 да заемат значително място в геополитическите кроежи на Великобритания на Балканския полуостров и Близкия изток.

²² **Маркова**, З. Русия и българският църковно-национален въпрос (1856-1864). – В: Маркова, З. Избрани съчинения. Т.II. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008, с. 175; **Кирил**, патриарх български. Граф Н. П. Игнатиев и българския църковен въпрос. Изследване и документи. София: Синодално издателство, 1958, с. 14-24 информация за периода 1856-1860 г.; **Белякова**, Т. Греко-болгарская церковная разпря: дискуссионные аспекты В: Дриновский збирник. Т. IV. 2011. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна http://esteticamente.ru/portal/Soc_Gum/drzb/2011_4/Belyakova_T.pdf; **Трайков**, В. Съединените щати и България до 1878 г. – В: Великите сили и Балканите в Ново и най-ново време, с. 42-48 в САЩ българската църковна борба също става известна през 1861 г., след като Цариградската патриаршия вече е заточила българските владици

еманципация, а и английските политици започват да се интересува все повече от всичко, което се случва в Европейския югоизток, тъй като в рапортите на британските дипломати информация за църковната борба на българите намира място още от 40-години на деветнадесетото столетие.

Същевременно през периода на изследването конкретната информация става много по-обширна и английските дипломати започват да отдават се по-голямо значение на духовните дела на българите, като все по-силен фактор във вътрешните дела на Турция.

Според информация от Русе, която е предоставена на Форин офис в началото на 1852 г. в ареала на земите между Стара планина и р. Дунав се осъществява руска, австрийска и сръбска пропаганда сред българите. Това е съпроводено с предложението на британския дипломат във Варна Нийл да се открие консулство и в Русе заради неговото нарастващо значение за Великобритания, защото има геостратегическо положение.²³

През лятото на следващата година в мисията във Варна е изпратена информация от Одрин, че има данни за отваряне на българско училище в Пазарджик. В писмото са посочени имената на двама от най-активните българи - Плотнев и епископ Пловтефораков. Според предоставените в документа данни българите в Пловдив вече са се обявили срещу своя епископ, което кара местните гърци да изпратят писмо до патриаршията в Цариград, че са доволни от своя владика. Този документ обаче не е подписан от българските чорбаджии като Салчо, Г. Стоянов и Искро, които са против гръцкия йерарх и против гърците. Същевременно в Одрин при съществуващото гръцко училище е назначен учител по славянски език Николов, което да отговори на нуждите на населението от околните села, където се говори български език.²⁴

На практика засилващите се процеси на църковната борба против Вселенската патриаршия са отбелязани от английските дипломати и то в смесени райони с гръцко население. Отзвукът от пловдивските събития намира отзвук и в Одринско, където започват подобни процеси за отстояване на българските искания

²³ ЦДА, кмф04, инв№1012/38, л. 167-170 – Писмото е от 01.010 1852 г.

²⁴ ЦДА, кмф04, №1012/38, л.381-383 – Доклад от Николас на италиански език от Одрин на 12.07.1853 г.

за създаване на собствена църковна йерархия, както и идентичност.

Тези процеси не подминават и североизточните части на българските земи под османска власт, където също започват да бъдат регистрирани прояви на антипатриаршеското движение.

Едуард Нийл информира от Варна от 24 юли 1853 г., че българите в североизточна български земи са изпратили две оплаквания, едното е, че се намират под пълната доминация на гръцките епископи, а другото е да имат възможност да изграждат църкви и имат свои духовници в техните села и населени места, където живеят.²⁵

Британските дипломати непосредствено преди войната следят отблизо дейността на руските си колеги, както и католическите мисии в българските земи, за да разберат до каква степен достига тяхното духовно влияние.

В Петербург през 1853 г. със съжаление разбират, че Високата порта е загубила всякаква независимост от Великобритания. Нещо повече. Представители на османските управляващи среди предават цялата информация дори и с най-малките подробности на английският посланик Стратфорд Канинг.²⁶

Това на практика означава, че човешкият фактор ще бъде основен по отношение не само на политиката на Форин офис, но и на съответното влияние върху Високата порта.

От регистрираните случаи на антипатриаршеско движение се наблюдава тенденция, която дава устойчиво развитие от териториите около Пловдив, Пазарджик, Одрин и Варна.

Конструирането на въпроса за българската църковна независимост вече намира своето реално измерение в консулските рапорти на британските дипломати, а действията на Великите сили по църковния въпрос въвличат българите в сложните международни отношения в Източния въпрос, подлагайки развитието му на допълнителни усложнения, влияейки директно върху неговата стратегия и тактика.²⁷

На 18 февруари 1854 г. британският консул в Битоля Джон

²⁵ ЦДА, КМФ04, №1012/38, л.398-405 – Докладът е от Шумен от 24 юли 1853 г.

²⁶ **Виноградов**, В. Являлась ли Крымская война для союзников „достойной сожаления глупостью“? В : http://www.reenactor.ru/ARH/PDF/Vinogradov_07.pdf, с.7

²⁷ **Маркова**, З. Русия и българският църковно-национален въпрос. – В: Маркова, З. Избрани съчинения. Т.2. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2008, с. 175

Лонгуърт съобщава на посланика Стратфорд Канинг, че четирима жители на Охрид са били изпратени от този град, за да поискат от патриарха да отстрани местния владика, който ги обвинил в бунтовничество и издал документ да бъдат изпратени в Света гора, а според данните до този момент те са там и техните семейства и тяхната дейност на честни търговци са подложени на опасност. Според дипломата тяхното единствено провинение е молбата, която те са занесли от името на тяхната угнетена общност.

Той допълва, че отношението на патриарха е ужасно и турската тирания е нищо спрямо неговата, а духовният водач на Вселенската патриаршия в тази страна е самото олицетворение на корупцията. Заради угнетяването на тези делегати, той принуждава неговите пасоми да поискат защита от мюсюлманските власти.

Служителят на Форин офис посочва и един от възможните пътища за решаване на проблема – преминаването на българите в лоното на протестанството, тъй като неотдавна е имало доста случаи на прозелетизъм и като единствена алтернатива би бил протестантизма и сега е време мисионерите да разширят своята дейност, бидейки това добро поле за тяхната работа.²⁸

Тази информация е много интересна по три причини. Първата е, че в този град започва активна дейност по отстраняването на местния владика и то по време на Кримската война, когато енергията на възрожденското общество е насочена към военния конфликт. Втората е, че е посочена директно корупционната система, която съществува във Вселенската патриаршия по цялата йерархия начело с патриарха. Третата е съветът, който се дава за активна мисионерска дейност сред българите, защото това е най-подходящото време. На практика тази информация ще се окаже важна за английската легация в Цариград, както ще стане ясно след две години във визията на посланика на Лондон.

Човешкият фактор на британската външна политика в Ориента намира своето олицетворение в посланик Стратфорд Канинг. Той е дипломатът, който разработва проект, около който се обединяват представителите на Франция и Австрия, които

²⁸ Британските конзули во Македонја 1797-1915. Документи. Под ред. Горгиев, Д., Скопје, 2002, с.126-128

заедно с османските власти се предлагат 21 точки за реформи в държавата на султана. Тези идеи влизат в основата за Хат-и-хумаюна и представляват опит за реформи не само в гражданската администрация, но и в църковните дела.²⁹

На практика тези постановки, които ще влязат в османския реформен акт ще окажат впоследствие важна роля в развитието на антипатриаршеската борба. Още преди подписването на Парижкия мирен договор от 1856 г. Османската империя поема ангажимента пред великите сили да спазва правата на християните, ако това не се случва те ще могат да оказват намеса във вътрешните ѝ дела.

През лятото на 1856 г. Джон Лонгуърт от Битоля изпраща информация на Стратфорд Канинг за дейността на британските консули и отношенията им с османските власти, техните колеги от другите мисии и местното население. Според данните френските и австрийски дипломати се интересуват от просперитета на католическите общности, които имат тяхната симпатия и подкрепа, а дипломатите на Париж и Виена проявяват голяма активност в тази своя дейност.³⁰

Паралелно с това се задейства и руската дипломация, като от Найден Геров до Петербург също са изпратения донесени по българския църковен въпрос.³¹

Цялата тази активност оказва влияние върху Форин офис решава да увеличат покритието с британски дипломатически мисии в Османската империя, за да се гарантират интересите на короната. Започва и процес на рокади в мисиите, чиято цел е да се оптимизира тяхната работа.

Така в късната есен на същата година Чарлз Калвърт е назначен за консул на Великобритания в Солун.³²

Това е един от най-добрите английски представители, които са изпращани в мисията на Лондон на Балканите и който ще един от дипломатите, които познава отлично вътрешното състояние на Османската империя. Той ще бъде човекът, изпращащ най-

²⁹ **Ников, П.** Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. София: Наука и изкуство. 1971, с.117; Documents of Conservative foreign policy. Ed. Geofreu Nicks, John Charmley, and Bendor Grosvenor. Cambridge University press. 2012, p.8-31

³⁰ Британските конзули во ..., с.132-138 – Писмото е от 16 юли 1856 г.

³¹ Русия и българското национално-освобдително движение 1856/1876. (РБНОД). Документи и материали. Т.1,Ч.1. Под ред. Христов, Хр., Радкова, Р.Меламед, А., Бирман, М., Шатохина, Е., Зуева, Н. София:БАН, 1987, с.48 – Доклад на Н. Геров до А. Бутенев от 9 юли 1856 г.

³² Британски конзули во..., с.140-141 – Документът е от 19 ноември 1856 г.

подробните доклади за развитието на антипатриршеското движение.

Тази стъпка по изпращането на опитен дипломат от кариерата в стратегическия пристанищен град ще донесе добри резултати за Форин офис.

Това показва дейността по създаването на стратегията за продължаващо развитие на английската външна политика по отношение за запазване на влияние в Европейския югоизток, така че при евентуален разпад на Османската империя, балканските християнски народи да не останат под силното влияние на Русия.³³

Служителите на Форин офис внимателното наблюдават дипломатите на другите велики сили в Европейския югоизток, за да разберат до каква степен се разпростира тяхното влияние дори и в региони, където те нямат жизненоважни интереси.

Това става ясно от меморандум на Джон Лонгуърт от Битоля от 23 декември 1856 г. за консулската организация в града, където се казва, че французите и австрийците държат свои консули в населеното място по политически причини, въпреки че там те нямат голямо влияние.³⁴

Конфликтите между великите сили остават „зад кадър“ след приключването на войната, но това, че явните противоречия ще придобият скрита роля, не означава, че тяхната острота ще се притъпи. Напротив ожесточените съперничества на политическата сцена ще бъдат завоалирани зад масирана борба за влияние в духовната сфера.

Много често позицията на Лондон по отношение на конфесионалните възжеления на българите се представя статично и неутрално, съобразявайки се с основния принцип на британската външна политика – предпазване от директна намеса в европейските работи, но реалното поведение на Форин офис по гръцко-българския църковен въпрос е съвсем различно. Англия провежда самостоятелна линия в дипломатическата история на българските религиозни стремления като след Кримската война, дипломатите на Британската корона в Османската империя успешно улавят пулса на мощното народно движение на

³³ Пантев, А. Дестабилизация на англо-руските противоречия в Европа 1856-1875.// ГСУ, ИФ, Т.71, 1977, София: УП, 1981, с. 85-137

³⁴ Британските конзули во..., с.141-144

българите за създаване на независима църковна организация. Някои от консулите на Лондон виждат в началото на акциите след войната част от панславистката пропаганда, както и техните френски колеги, докато руските дипломати отдават причините за конфликта с гърците на влияния на западните държави. Много бързо британските представители в мисиите на Балканите, наблюдавайки внимателно действията на своите колеги, реалистично определят акциите на българите като самостоятелни действия.³⁵

През пролетта на 1857 г. за британски вицеконсул в Скопие е изпратен Джон Блънт, който трябва да защитава интересите на Лондон в този район и да информира Форин офис за всичко свързано с търговия и духовност.³⁶

Той е опитен дипломат, който трябва да поеме мисията на Великобритания в територия, населена с преобладаващо българско население и чиято дейност би била важен фактор на влияние в локалната градска среда.

Това е поредното населено място, в което е създадено представителството на английското външно министерство и където вече има прояви на антифанариотски настроения. В документа ясно е посочено, че освен стопанските интереси, дипломатът на Лондон ще трябва да следи и за духовната пропаганда на неговите колеги от другите държави. Това е линия в британската външна политика, която е следвана и от други дипломати в региона.

През лятото на същата година Джон Лонгуърт от Битоля съобщава на Джон Блънт в Скопие, че Франция няма търговски интереси в тази част от страната, а само политически. Според Лонгуърт в района на Скопие в населените места има християнски общности, които са свързани по националност, език и религия със съседни народи.³⁷

Продължава наблюдението от страна на представителите на Форин офис на дейността на техните колеги и проявяваната от

³⁵ **Пантев**, А. Англия и българският..., с. 144; **Ников**, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби ... с. 170-172 – политиката на Великобритания по българския църковен въпрос

³⁶ Британските конзули во ..., с.147 – Писмо от Министерството на външните работи в Лондон до Джон Блънт от 8 април 1857 г. Заплата е определена на 350 лири и още 117 лири за лични нужди.

³⁷ Британските конзули во ..., Писмото е от 8 август 1857 г.,с.153-156

тях активност в териториите, населени с българско население. Същевременно с това протичат процеси на диференциране на дипломатически мисии на Форин офис във все повече територии в Османската империя, които са населени с българи.

През есента на 1857 г. Блънт иска от посланика Канинг да му издайства ферман от Портата, с който да има юридическо признание, че отговаря и за териториите на Ниш, София и Пловдив.³⁸

Острата конкуренция между великите сили на дипломатическия фронт кара британското външно министерство да разширява периметъра на своята дейност с все повече райони, в които попада и българско население, което в бъдеще ще доведе и до получаването на информация за антипатриаршеските настроения в тези райони, които имат и политически характер.

Българската позиция остава на практика единствената възможност за решаването на църковния въпрос спрямо очертаващите се позиции до момента. Това ще стане ясно по-нататък в хода на антипатриаршеското движение в различни населени места в Мизия, Тракия и Македония, където ще има редица активни действия.

Междувременно битолският консул Лонгуърт съобщава, че под юрисдикцията на скопския му колега Блънт попадат Ниш, София и Пловдив (съответно и прилежащите територии) и той е длъжен да ги осъществява периодични посещения там.³⁹

Това на практика разширява периметъра на действие на британските дипломати с още територии, които са населени с българи и ще им даде възможност за по-детайлно наблюдение на процесите, които протичат там.

Още повече, че обнародването на Хатихумаюн-а в империята катализира процесите за духовна еманципация сред българите.⁴⁰

³⁸ Британските конзули во..., с.157 – Писмо от Джон Блънт от Скопие до посланик Стратфорд Канинг от 26 септември 1857 г.

³⁹ Британските конзули во..., с.161 – Писмо от Лонгуърт от 9 юни 1858 г. от Битоля до граф Джеймс Малсбъри (държавен секретар за външни работи февруари – декември 1852г. и февруари 1858-юни 1859 г.)

⁴⁰ British and Foreign state papers. 1856-1857. Vol.XLVII. Compiled by the Librarian and keeper of the papers, Foreign Office, London, William Ridgway, 169, Piccadilly, 1866, p. 1363- 1367 – Хатихумаюн; Документи за новата история на българския народ из виенските държавни архиви 1830-1877. Събрал П. Ников, под ред. на Ст. Романски. Т.5. Ч.1. София: БАН.с.50 – Доклад на Барон фон Прокеш, австрийски представител в Цареград до граф Буол Шауенщайн във Виена от 24 януари 1856 г. за необходимостта от реформи в източната православна църква

Британските дипломати нямат илюзията, че този документ е приет с огромно задоволство от Високата порта и ще трябва да изискват от нея да изпълнява поетите гаранции.

Например граф Грей споделя, че Хатихумаюнът не е акт на добра воля на султана, а е обнародван под давлением на Англия и Франция. За османските власти, той не струва и хартията, върху която е написан, а що се отнася до подвластните християни, то те неневиждат Високата порта и чакат момента, когато ще се освободят.⁴¹

Всъщност трансформацията на британската политика продължава още от времето на Палмерстън и неговата дейност по запазването на Османската империя, защото според него нейното разпадане ще доведе до борба за надмощие на великите сили и съответно до продължителни конфликти.⁴²

Показателен и този аспект от цялостната активност на Форин офис по отношение на „болния човек“ в Европа.

Малко след войната българите подновяват исканията си за решаване на църковния въпрос и подаването на прошение от 26 април 1856 г. е последвано от цариградските българи, както и на влиятелните емигрантски центрове, имащи за цел да се даде повече гласност на новия проект. Руската политика се придържа към тенденцията за недопускане на нова ортодоксална организация в Османската империя, за да не се разединява православието. Тази твърда позиция на дипломатите на Петербург ще доведе до обратен ефект сред българите, които ще радикализират своите действия, за да търсят други пътища за решаването на проблема с Вселенската патриаршия.⁴³

За изпълнение на предписанията на поредния реформен акт през ноември 1857 г. Високата порта изпраща разпореждане до всяка една немюсюлманска общност, за да може всяка една от тях да си изработи правила, по които ще функционира.⁴⁴

Този документ ще катализира и антипатриаршеското

⁴¹ **Виноградов**, В. Являлась ли Крымская война..., с.7

⁴² **Ловцов**, А. Пальмерстон и британская политика в Европе. Автореферат., 2002 В: <http://www.dissercat.com/content/g-dzh-palmerston-i-britanskaya-politika-v-evrope-1830-1841-gg>; **Айзенштат**, М. Британски парламент и общество. 1815-1849. Автореферат., 1999 В: <http://www.dissercat.com/content/britanskii-parlament-i-obshchestvo-1815-1849-gg>; Дулина, Н. Османская империя в международных отношениях (30-40-е годы XIX в.). М., 1980.

⁴³ **Бонева**, В. Българското църковно-национално движение 1856-1870. София: За буквите, 2010, с.112-116

⁴⁴ **Бурмов**, Т. Българо-гръцката църковна ..., с.57

движение, в което великите сили ще започнат да играят все по-важна роля. Британската дипломатическа активност ще срещне като противодействие освен руската и традиционната за този ареал френска дейност.

Представителите на Великобритания на Балканите все отчетливо информират Форин офис за набиращото мощ църковно движение на българите, но официалната позиция на Лондон е за стриктно спазване на решенията на Парижкия конгрес. От една страна Британската империя е за запазване на статуквото, но от друга търси възможности за активна намеса във вътрешните работи на Османската империя.⁴⁵

Все още някои от английските дипломати разглеждат активността на българите като част от панславистка пропаганда, то други като Джон Лонгуърд информират, че това е самостоятелна дейност. Тя ще става все по-голяма нейната тежест във вътрешнополитически план ще се засили. Въпреки това политиците в Лондон не реагират на опита на цариградските българи да потърсят подкрепата на британското посолство за решаването на въпроса. Това са съдържани действия, съобразени с официалната позиция на турските власти по това време.⁴⁶

От тази линия на поведение има и изключения. Това са английските представители, чиито мисии се намират в райони, в които противоречията между българите и Вселенската патриаршия ще ескалират. Част от дипломатите имат близки контакти и с по-видните представители на българското възрожденско общество, които търсят протекция за своите искания.

Например през 1857 г. в доклад на британския консул Чарлз Блът в Солун се казва, че е получил информация от Робев, уважаван гражданин на Охрид, за убийството на неговия брат и слугата му до Струга. Английският дипломат споделя, че поддържа контакти с видния българин и получава информация от него за насилия над християни.⁴⁷

Същевременно от Петербург започват да правят опити за натиск върху Лондон, за да се осъществи натиск върху

⁴⁵ **Пантев, А.** Историческата българистика в Англия и САЩ .1856-1919. Научни и политически аспекти. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2007, с.15

⁴⁶ **Бонева, В.** Българското църковнонационално ..., с.124

⁴⁷ Британски документи за историјата на ..., с.90

управляващите в Цариград за реформи в империята.

Така през 1858 г. Горчаков в свое писмо до Бутенев иска да се окаже влияние върху английското правителство за промени спрямо християните в Османската империя.⁴⁸

В началото на 1859 г. британският посланик в Цариград Булвер изпраща циркуляр на своите консули и вицеконсули в Османската империя, с който ги инструктира да бъдат внимателни при контактите си с османските власти, за да не се влиза в лоши отношения и противоречия с тях. Да се следят връзките с техните колеги, особено с френските, според това какви са отношенията между Париж и Лондон във всеки един момент. По отношение на християнските поданици, които несъмнено ще имат искания към британските дипломати, то тяхната активност да бъде регулирана с дискретност. Булвер иска на всеки три месеца да получава информация от всеки свой подчинен за всичко, което се е случило в териториите на съответната мисия.⁴⁹

Той на практика изисква от своите дипломати да спазват принципа на субординацията, както и да осъществяват своята дейност сред християните, търсещи контакти с тях известна предпазливост. Целта е Великобритания да продължи да търси възможности за запазване на целостта на Османската империя и начини да не накърнява своя престиж в гръцкото кралство.

В Меморандум от 1859 г. от Джон Лонгуърт се дава информация за британското консулство в Битоля и неговата юрисдикция. Според данните към него спада и създадения предишната година вицеконсулат в Скопие, който получи правото да администрира и трите големи области на Ниш, София и Пловдив, в които преобладава българско население. Битолският дипломат препоръчва неговия колега от Скопие да резидира известно време и в Ниш, София и Пловдив, за да отстоява британските интереси и там. Той посочва опита на френското правителство, което назначава пътуващи агенти на консулствата, за да бъде по-ефективна тяхната работа. Лонгуърт съобщава, че около Битоля е населено с българи, а е добре известно, че между тях протича пропаганда от чужди империи, които използват

⁴⁸ РБНОД, Т.1, Ч.1, с.211 – Писмо от 13 юли 1858 г.

⁴⁹ Британските конзули во..., Циркуляр от Хенри Булвер от 1 януари 1859 г. от Константинопол, с.162-166

всякакви средства, за да предизвикат конфликти между хората.⁵⁰

Цялата информация за развитието на британската дипломатическа мрежа в българските земи под османска власт показва нарастващото тяхно значение за Форин офис.

Активизирането на процесите в българското общество убеждават дипломатическите представители на Лондон в реалната ситуация в конфликта – завишените данъчни искания от страна на Цариградската патриаршия, както и фактът, че няколко човека от висшия църковен клир до 1860 г. са от български произход.⁵¹

Все пак предстои тепърва да се изяснят някои специфични аспекти от църковния въпрос на българите и най-вече неговия национален характер.

Според наблюденията на англичаните малко преди 1860 г. славянската литургия е разрешена като изключително право „на още няколко места, по-специално в района на Охрид“.⁵²

Тази информация дава представа за процесите на духовна еманципация сред българското общество в този традиционен център на българщината от времето на Средновековието до Възраждането.

На практика констатацията има два аспекта – от една страна показва от засилването на българското самосъзнание в райони със смесено население и силно гръцко влияние, а от друга проекцията на бъдещо разпространение на църковния въпрос и създадената основа за неговото развитие.

Същевременно в смесените райони протестантската пропаганда започва да проправя път, в това число и в североизточните български земи, като най-активни от чуждите консули са английския във Варна Сутер и пруския в Русе Калиш.⁵³

Още в началото на 1860 г. според информация на руския консул във Варна Рачински англичаните имат силно влияние в северните български земи в това число и в духовното отношение, което са си разделили с французите, които посредством

⁵⁰ Британският консулат во ..., с.166-168 – Меморандумът на Лонгуърт е без дата, а само с посочена година 1859 г.

⁵¹ **Генов**, Р. Българското църковно-национално..., с. 73

⁵² **Лео**, М. България и нейният народ под османска власт през погледа на англосаксонските пътешественици (1586-1878). София: Изд. ТАНГРА ТанНакРа, 2013, с. 282

⁵³ **Тонев**, В. Българското Черноморие през Възраждането. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1995, с. 260; **Димитров**, Ст., **Жечев**, Н. и **Тонев**, В. История на добруджа. Т.3, София:БАН, 1988, с.236-238

лазаристите имат своя опора в южните области.⁵⁴

Разрастването на антипатриаршеското движение обхваща българското население от двете страни на Стара планина. Тези паралелни действия ще бъдат отбелязани от английските представители, които ще ги отразят в своите доклади до Форин офис.

Така британският представител в Одрин Джон Блънт в свое писмо до Остин Леърд съобщава, че до към 1861 г. авторитетът в духовните и светските дела на гръцката църква бил признат от всички българи, включително и на тези в неговия град, но от този момент нейната власт е била отхвърлена.⁵⁵

В очертаващото се конкуренция между великите сили за влияние върху процесите на антипатриаршеското движение от българите след Великденската акция, британските дипломати ще следят най-вече активността на техните колеги от Петербург.

Позицията на Лондон е очаквана, тъй като на 8 март 1860 външният министър лорд Джон Ръсел инструктира своите подчинени да не създават пречки за задоволяване на българските искания, ако това се осъществява в „разумна“ степен. Става ясно, че въпреки цялата завоалираност на дипломатическия език, все пак се визира опцията за признаване на бъдеща институционална структура, обособена на национален принцип. Тези препоръки от Форин офис са коректно изпълнявани от посланик в Цариград и неговите колеги в Османската империя, които работят за възпирането на Високата порта да изпълни исканията на Вселенската патриаршия за наказание на епископ Иларион Макариополски по време на Великденската акция и след това. От британските дипломатически документи става ясно, че английските представители наблюдават внимателно конфликта между българите и патриаршията и същевременно

⁵⁴ РБНОД, Т.1, Ч.1, с. 352 – Писмо на А. Рачински до А. Лобанов-Ростовски от 18 февруари 1860 г.

⁵⁵ **Генов**, Р. Българското църковно-национално..., с. 75 писмото е от 5 септември 1869 г.; **Тодев**, Ил. Българското национално движение в Тракия 1800-1878. София: АИ „Марин Дринов“, 1994, с.140-143; **Табакова**, Кр. Испански документи за българския църковен въпрос през Възраждането – В: Историята, истината, историкът. Юбилейно издание по случай 80-годишнината на професор Николай Генчев. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 151 – доклад от Педро Сорела и Маури от 20 януари 1862 г. за признаването на унията; **Политис**, А. Българите през погледа на гърците. Промени в гледната точка от средата на XIX в. - В: Балканите. Модернизация, идентичности, идеи. Сборник в чест на проф. Надя Данова София: Институт по балканистика с Център по тракология, 2011, с.339-354

представителите на Лондон ще продължат да наблюдават задълбочаващата се активност на антифанариотско движение.⁵⁶

Ескалацията на напрежение между българите и Вселенската патриаршия ще създаде по-големи възможности за намеса от страна на великите сили в тази проблематика, търсейки начини да засилят своето влияние сред българите.

Това провокира управляващите кръгове в Лондон да продължават да следят с особено внимание българо-гръцката разпра и след Великденската акция от 1860 г., когато българите в османската столица, а след това и техните сънародници във вътрешността на страната, декларират ясно желанието си за отделяне от Цариградската патриаршия. През февруари, малко преди тези събития британският посланик в Истанбул Хенри Булвер съобщава на своя министър Джон Ръсел за процесите в Турция между двата православни етноса.⁵⁷

Налага се Великобритания да наблюдава внимателно и френската политика по въпроса и съответно руската, тъй като унията е не по-малко важна за британските интереси на Балканите, където минават английските логистични връзки, които биха попаднали под угрозата на засилващото се влияние на Париж в духовната сфера.⁵⁸

Между великите сили започват дипломатически совапки, да да се реши каква да бъде бъдещата тяхна намеса във вътрешните дела в Турция.

Малко след Великденската акция на 23 април 1860 г. Горчаков изпраща циркуляр до посолствата в Париж, Лондон, Виена и Берлин, с който да информират съответните правителства да се вземат мерки за намеса в интерес на християнското население в балканските провинции на Османската империя.⁵⁹

През пролетта на същата година от Солун Блънт изпраща информация за католическа пропаганда в града, както и контактите на католическите мисионери с българите от Кукуш,

⁵⁶ **Бонева**, В. Българското църковнонационално ..., с.251

⁵⁷ **Пантев**, А. Англия и българският..., с.144

⁵⁸ **Ников**, П. Възраждане на българския народ ..., с.170 – Тук е цитирана статия във вестник „Левант Хералд“ от 1860 г., но без да е посочена дата, в която се казва, че е по-добре българите да станат униати, отколкото да имат своя църква, която да попадне под силно руско влияние.

⁵⁹ РБНОД, Т.1, Ч.1, с.370 - Писмо на Горчаков от 23 април 1860 г.

които искат да се освободят от своя владика и неговия гнет.⁶⁰

В Лондон вече са напълно наясно с големия обхват на движението за църковна независимост и необходимостта да се създаде позиция, която да не е конфронтираща с българите.

Същевременно през месец май руското предложение за провеждане на разследване за положението на християнското население в балканските предели на Османската империя е прието от другите велики сили и е подкрепено от Великобритания.⁶¹

На практика големите играчи на международната политическа сцена винаги имат едни същи цели, преследвайки ги с различни методи и способности.

Нещо повече. Британският посланик в Цариград Булвер е известен, че от София, Пловдив, Видин, Търново, Габрово, Плевен, Солун, Скопие и от други градове, че текат процеси за духовна еманципация. „Българите в Тракия и Македония, жени и мъже, стари и млади, са обхванати от религиозен ентузиазъм“, пише Чарлз Калвърт, след обиколката из българското землище. Рикетс също информира Булвер през 1861 г., че независима църковна организация ще даде на българите възможност да бъдат по-независими от чужди влияния.

По този начин рапортите с информация за българското население в териториите на Османската империя ще продължат да информират Форин офис и след 1860 г..

Човешкият фактор се оказва важен елемент от британската външна политика по отношение на българските земи под османска власт за периода 1833-1860 г. От документите на английските дипломати може да се извлече огромен обем информация, която да даде данни за различни аспекти от историята на българите. На практика на това се осъществява благодарение на опитните британски дипломати, които работят през разглеждания период от време в балканските мисии на Форин офис и на тяхната подготовка за дейност в този сложен от геополитическа гледна точка регион.

⁶⁰ ЦДА, кмф04, инвN^o451/1, л.315

⁶¹ РБНОД, Т.1, Ч.1, с.382 – Писмо от Горчаков до Лобанов-Ростовски от 13 май 1860 г.

THE HUMAN FACTOR IN BRITISH FOREIGN POLICY IN THE CONTEXT OF BULGARIAN LANDS UNDER THE OTTOMAN RULE, 1833-1860

Radoslav Spasov

The presented paper discusses the organized structure of English missions in the Balkans. They gave the ruling circles in London more information about the state of the Ottoman Empire. During this period some of the best-prepared cadres were sent to the Orient. Thus, human factor has become one of the most important components of providing information to London about the situation of the Bulgarian people.